

EWA TUORA-SCHWIERSKOTT

Uniwersytet Wrocławski

AGNIESZKA MALICKA

Uniwersytet Wrocławski

STRUKTURA SZKOLNICTWA WYŻSZEGO W NIEMCZECH W ŚWIETLE USTAWY O SZKOLNICTWIE WYŻSZYM W REPUBLICIE FEDERALNEJ NIEMIEC*

WPROWADZENIE

Republika Federalna Niemiec jest krajem o strukturze federalnej, co oznacza, że kompetencje władzy państwowej w wielu dziedzinach dzielone są pomiędzy Federację i landy, a w określonych dziedzinach wykonywane wyłącznie przez Federację lub wyłącznie przez landy. Ustawa Zasadnicza z 1949 roku przewiduje w art. 30¹ suwerenność landów w sprawach dotyczących szkolnictwa wyższego. Oznacza to, że Federacji przysługują określone kompetencje w zakresie szkolnictwa, m. in. określanie ogólnej polityki państwa dotyczącej kształcenia i prowadzenia badań naukowych. Landy, w ramach swojej autonomii, regulują natomiast działalność szkół wyższych na podstawie własnego ustawodawstwa w tym zakresie oraz przy pomocy własnych organów zarządzających systemem szkolnictwa wyższego.

W celu koordynacji oraz ustalenia wspólnych dla wszystkich landów ogólnych zasad w 1957 roku została powołana do życia instytucja Rady Naukowej²,

* Wkład autorów w przygotowanie artykułu wynosi po pięćdziesiąt procent.

¹ Wykonywanie kompetencji państwowych i wypełnianie zadań państwowych należy do władz krajów związkowych, o ile Ustawa Zasadnicza nie zawiera lub nie dopuszcza innej regulacji prawnej. Tłumaczenia postanowień Ustawy Zasadniczej w niniejszym opracowaniu zob. B. Banaszak, A. Malicka, *Konstytucja Niemiec*, Warszawa 2008.

² Wissenschaftsrat; Rada Naukowa została powołana na mocy porozumienia administracyjnego pomiędzy landami i Federacją: Verwaltungsabkommen zwischen Bund und Ländern über die Errichtung eines Wissenschaftsrates vom 5. September 1957. Rada Naukowa składa się z Komisji Naukowej liczącej 32 członków powoływanych przez Prezydenta Federalnego spośród naukowców (24 osoby) i osób życia publicznego (8 osób) oraz Komisji Administracyjnej liczącej 22 członków — przedstawicieli landów i Federacji. Decyzje podejmowane są na wspólnych posie-

w której skład wchodzi przedstawiciele nauki oraz organów administracji federalnej i poszczególnych landów. Rada Naukowa pełni funkcje organu doradczego rządu federalnego oraz rządów poszczególnych landów w zakresie merytorycznego i strukturalnego rozwoju szkół wyższych, nauki i badań naukowych w Niemczech³. Do jej zadań należy opracowywanie i realizacja głównych kierunków rozwoju i państwowego wspierania szkolnictwa wyższego w Niemczech oraz zapewnienia konkurencyjności nauki niemieckiej w krajowym i europejskim systemie nauki.

Ponadto po przeprowadzeniu w Republice Federalnej Niemiec w 2006 roku reformy federalizmu⁴ w 2007 roku została także powołana Wspólna Konferencja Naukowa w celu i zapewnienia instytucjonalnej współpracy Federacji i poszczególnych landów w dziedzinie kształcenia i badań naukowych⁵. Członkami Wspólnej Konferencji Naukowej są ministrowie rządu Federacji i landów odpowiedzialni za poszczególne resorty nauki, badań naukowych oraz finansów, jak również senatorowie Federacji i landów. Głównym zadaniem Konferencji jest wspieranie badań naukowych, strategii polityki dotyczącej nauki i badań naukowych oraz systemu nauki, jak również dążenie do koordynacji w dziedzinie narodowej, europejskiej i międzynarodowej polityki w zakresie nauki i badań naukowych w celu zwiększenia konkurencyjności nauki niemieckiej.

Wzrastające koszty utrzymania szkolnictwa wyższego stały się podstawą licznych postulatów jego ujednoczenia. W 1969 roku wprowadzono do Ustawy Zasadniczej art. 91b⁶ oraz art. 75 ust. 1 pkt a⁷, na mocy których Federacja

dzeniach w formie uchwał przyjmowanych większością 2/3 głosów. Więcej zob. strona Federalnego Ministerstwa Nauki i Badań Naukowych: <http://www.bmbf.de/de/17975.php> (dostęp: 15.01.2016).

³ Szczegółowe informacje o zadaniach i działalności Rady Naukowej znajdują się m.in. na stronie: <http://www.wissenschaftsrat.de/ueber-uns/organisation-und-arbeitsweise.html> (dostęp: 15.01.2016).

⁴ Reforma federalizmu spowodowała zmianę wielu przepisów Ustawy Zasadniczej dotyczącej podziału kompetencji Federacji i poszczególnych landów.

⁵ Wspólna Konferencja Naukowa powstała na podstawie art. 91 b UZ 14 czerwca 2007 roku i podjęła swoją działalność 1 stycznia 2008 roku.

⁶ 1. Federacja i kraje związkowe mogą na podstawie porozumień współdziałać w sprawach o ponadregionalnym znaczeniu przy wspieraniu:

- a) instytucji i projektów badawczych poza szkołami wyższymi;
- b) projektów naukowych i badawczych w szkołach wyższych;
- c) budowy obiektów służących celom badawczym przy szkołach wyższych łącznie z budową dużych urządzeń. Porozumienia określone w zdaniu 1 pkt 2 wymagają zgody wszystkich krajów związkowych.

2. Federacja i kraje związkowe mogą podejmować wspólne działania na podstawie porozumień, opracowywać raporty oraz wydawać zalecenia odnośnie określenia wydajności systemu nauczania w międzynarodowym porównaniu z systemami nauczania w innych państwach.

3. Podział kosztów zostaje ustalony w porozumieniu.

⁷ Art. 75 UZ został uchylony ustawą z 28.08.2006. Przepis ten regulował tak zwane ustawodawstwo ramowe Federacji. Art. 75.1a przewidywał możliwość stanowienia przez Federację przepisów ramowych dla ustawodawstwa krajów związkowych w zakresie szkolnictwa wyższego. W wy-

otrzymała uprawnienie do stanowienia ustawodawstwa ramowego dla szkolnictwa wyższego. W 1976 roku uchwalona została ustawa ramowa o szkolnictwie wyższym Republiki Federalnej Niemiec⁸, która od czasu wejścia w życie była wielokrotnie zmieniana. Ostatniej zmiany dokonano w 2007 roku, a jej celem było dopasowanie regulacji do oczekiwań społecznych i wymagań współczesnej nauki silnie konkurującej z uczelniami Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej.

W ustawie ramowej ustawodawca ustanowił ogólną — ramową strukturę szkolnictwa wyższego w Niemczech, wskazując jednocześnie na możliwe granice przyjętych regulacji. Chodzi tu przykładowo o postanowienia dotyczące pensum dydaktycznego, zasady przyjmowania na studia i odpłatności za studia, określenie zasad przebiegu studiów (w zakresie dopuszczalnym przez proces boloński), tryb przebiegu prac w komisjach odpowiedzialnych za nadawanie tytułu profesora.

Istnienie odrębnego ustawodawstwa w poszczególnych landach wynika ze struktury federalnej państwa niemieckiego oraz z wymogów konstytucyjnych, w szczególności rozdziału II i art. 30 Ustawy Zasadniczej, na mocy których landy mają prawo do samodzielnego regulowania zasad funkcjonowania szkolnictwa, w tym szkolnictwa wyższego. Na podstawie postanowień ustawy ramowej o szkolnictwie wyższym poszczególne landy przyjęły swoje szczegółowe regulacje dotyczące organizacji i funkcjonowania szkolnictwa wyższego⁹. Oprócz ustaw o szkolnictwie wyższym poszczególnych landów, w każdym z nich obowiązują także akty prawne regulujące w sposób szczegółowy konkretne zagadnienia związane z działalnością szkół wyższych. Przykładami takich regulacji są rozporządzenie dotyczące pensum dydaktycznego nauczycieli akademickich (*Lehrverpflichtungsverordnung*), rozporządzenie regulujące prawo wyborcze do gremiów uniwersyteckich i innych szkół wyższych (*Hochschul-Wahlgrundsätze-Verordnung*), ustawa o warunkach dopuszczenia do studiów (*Studierenden-Datenverordnung*), rozporządzenie o dodatkowym zatrudnieniu w innych placówkach (*Hochschulnebenständigkeitsverordnung*) czy też ustawa o organizacji do spraw socjalnych studentów (*Studentenwerksgesetz*).

niku przeprowadzenia reformy federalizmu Federacja utraciła prawo stanowienia ustawodawstwa ramowego, w ramach którego uchwalona została także omawiana w niniejszym opracowaniu ustawa ramowa o szkolnictwie wyższym. Ustawa ramowa o szkolnictwie wyższym nie została jednak do dziś zastąpiona nową ustawą. Na podstawie art. 125a i 125b UZ kraje związkowe mogą w swoim ustawodawstwie dotyczącym szkolnictwa wyższego zastępować postanowienia federalnej ustawy ramowej lub przyjmować regulacje odbiegające od nich. Więcej zob. strona Federalnego Ministerstwa Kształcenia i Badań Naukowych: <http://www.bmbf.de/de/8680.php> (dostęp: 15.01.2016).

⁸ Hochschulrahmengesetz w brzmieniu opublikowanym 19.01.1999 (BGBl. I S. 18), zmieniona ostatnio w drodze ustawy z 12.04.2007 (BGBl. I S. 506).

⁹ Przykładowe ustawy landów to: *Berliner Hochschulgesetz*, *Gesetz über die Hochschulen in Baden-Württemberg*, *Hamburgische Hochschulgesetz*, *Gesetz für Hochschulen des Landes Nordrhein-Westfalen*.

ZADANIA SZKOLNICTWA WYŻSZEGO WYNIKAJĄCE Z USTAWY RAMOWEJ

Rozdział pierwszy ustawy ramowej o szkolnictwie wyższym Republiki Federalnej Niemiec określa zadania szkół wyższych oraz zasady organizacji studiów i prowadzenia badań naukowych; zawiera także klauzule generalne regulujące zasady obowiązujące w szkolnictwie wyższym.

Ustawa ramowa znajduje zastosowanie w odniesieniu do szkół wyższych, którymi w rozumieniu ustawy są uniwersytety, wyższe szkoły pedagogiczne, wyższe szkoły artystyczne, wyższe szkoły zawodowe i inne instytucje szkolnictwa wyższego należące w landach do szkolnictwa publicznego¹⁰. Ta regulacja daje landom także prawo do tworzenia własnego typu szkół wyższych, nieprzewidzianych przez ustawodawstwo federalne. Do systemu szkolnictwa wyższego w rozumieniu ustawy ramowej należą także uznane przez państwo wyższe szkoły prywatne.

Do zadań szkolnictwa wyższego należą zgodnie z postanowieniami ustawy ramowej pielęgnowanie i rozwój nauki i sztuki poprzez prowadzenie badań naukowych, nauczanie i kształcenie w demokratycznym i socjalnym państwie prawa¹¹.

Zgodnie z postanowieniami omawianej ustawy podstawowym zadaniem szkolnictwa wyższego jest przygotowanie do działalności zawodowej wymagającej zastosowania zdobyczy nauki i metod naukowych lub zdolności artystycznych¹². W celu realizacji tego zamierzenia szkoły wyższe wspierają zarówno rozwój przyszłych pokoleń naukowców, jak i odpowiedni rozwój i kształcenie kadr. Szkoły wyższe współuczestniczą we wsparciu socjalnym swoich studentów, w szczególności młodych rodziców oraz studentów niepełnosprawnych, którym starają się zapewnić samodzielny i nieograniczony dostęp do możliwości edukacyjnych¹³.

Szczególne znaczenie wśród zadań szkolnictwa wyższego ma rozwój krajowej współpracy międzyuczelnianej, jak również wspieranie współpracy z zagranicznymi placówkami naukowymi, przy czym uwagę zwraca się także na uwzględnienie szczególnych potrzeb studentów zagranicznych¹⁴.

Landy mogą ustalać i przekazywać szkołom wyższym także inne zadania odpowiednie do ich rodzaju, pod warunkiem że pozostają one jednak w związku z wymienionymi w ustawie ogólnymi zadaniami szkolnictwa wyższego.

Szczególne znaczenie w postanowieniach ustawy ramowej o szkolnictwie wyższym ma dbałość o zagwarantowanie równouprawnienia kobiet i mężczyzn.

¹⁰ § 1 Hochschulrahmengesetz.

¹¹ § 2 ust. 1 Hochschulrahmengesetz.

¹² § 2 ust. 2 Hochschulrahmengesetz.

¹³ § 2 ust. 4 Hochschulrahmengesetz.

¹⁴ § 2 ust. 5, 6 i 7 Hochschulrahmengesetz.

Temu problemowi został poświęcony osobny § 3 ustawy¹⁵. W celu zapewnienia równouprawnienia powołuje się w szkołach wyższych urząd rzecznika do spraw równouprawnienia¹⁶. Szczegółowe uregulowania dotyczące powoływania i pracy rzeczników zawarte są w ustawodawstwie danego landu¹⁷. Osoba sprawująca ten urząd jest członkiem zarówno rady wydziału, jak i wszelkich komisji oraz zespołów podejmujących decyzje personalne na uczelni. W niektórych landach jest to odrębny urząd, a osoba go sprawująca otrzymuje z tego tytułu wynagrodzenie (Nadrenia-Palatynat), natomiast w innych jest to urząd, który jest sprawowany przez pracownika uniwersytetu dodatkowo, obok jego zwykłych obowiązków zawodowych (na przykład Bawaria).

Działalność szkół wyższych polegającą na wykonywaniu ich zadań dotyczących nauki, badań, nauczania, kształceniu przyszłych pokoleń naukowców oraz dbałości o równouprawnienie podlega stałej ocenie¹⁸. Przy dokonywaniu oceny jakości nauczania uwzględnia się także opinię studentów¹⁹, co w praktyce oznacza coroczne lub cosemestralne przeprowadzanie ankiet wśród studentów. Wyniki ankiet podlegają publikacji²⁰. Zwykle są to sprawozdania przygotowywane przez szkołę wyższą, które są udostępniane na stronie internetowej szkoły oraz przekazywane osobie ocenianej. Na uzasadniony wniosek nauczyciela akademickiego szkoły wyższej senat uczelni może z tego obowiązku zrezygnować.

Ankiety oceniające zawierają pytania, które można podzielić na cztery grupy: pytania dotyczące warunków lokalowych i organizacyjnych (na przykład czy pomieszczenie, gdzie odbywały się zajęcia, było wystarczająco duże, jasne, odpowiadające standardom nauczania, czy zajęcia odbywały się w odpowiednim czasie), pytania dotyczące treści programowych (na przykład czy były przekazywane w wystarczająco zrozumiały sposób, czy autonomia studenta była wspierana, czy mógł uczestniczyć aktywnie w zajęciach, czy student uzyskał wskazówki jak samodzielnie pogłębić wiedzę z danego przedmiotu, czy były stosowane różne metody nauczania, czy były przydatne w programie studiów, czy prowadzący wspierał wysiłki studenta w zdobywaniu wiedzy, czy materiał był przekazywany ustnie/pisemnie/na foliach/w formie prezentacji powerpoint czy w formie dodatkowych ćwiczeń), pytania dotyczące motywacji studenta i jego samodzielnej pracy (na przykład czy zajęcia motywowały go do zainteresowania się przedmiotem, czy materiał jest przydatny w praktyce, czy przedmiot jest przydatny w uczeniu

¹⁵ Szkoły wyższe wspierają faktyczną realizację równouprawnienia kobiet i mężczyzn oraz wpływają na eliminowanie istniejących w tym zakresie sytuacji dyskryminujących. Zadania oraz prawo współdziałania pełnomocników do spraw kobiet lub do spraw równouprawnienia w szkołach wyższych reguluje prawo krajów związkowych.

¹⁶ *Gleichstellungsbeauftragter* lub *Frauenbeauftragte*. W niektórych landach, na przykład w Bawarii, jest to rzecznik praw kobiet lub w Berlinie i Nadrenii Północnej-Westfalii — rzecznik do spraw równouprawnienia.

¹⁷ § 3 zdanie 2 Hochschulrahmengesetz.

¹⁸ § 6 zdanie 1 Hochschulrahmengesetz.

¹⁹ § 6 zdanie 2 Hochschulrahmengesetz.

²⁰ § 6 zdanie 3 Hochschulrahmengesetz.

się innych przedmiotów, czy wykonywano zadania w grupie, czy grupa chętnie te zadania wykonywała) oraz pytania dotyczące osoby prowadzącego (na przykład czy prowadzący zajęcia mówił w sposób akustycznie zrozumiały, czy odpowiadał wyczerpująco na pytania studentów, czy starał się zainteresować przedmiotem, czy w kontaktach ze studentami wykazywał się kulturą osobistą). W ankietach jest także miejsce na uwagi własne.

Weryfikacji wyników dokonuje przełożony nauczyciela akademickiego. W przypadku negatywnej oceny wyników dydaktycznych następują kolejno: rozmowa wyjaśniająca, upomnienie, zawieszenie w obowiązkach i nieprzedłużenie umowy o pracę²¹. Nauczyciel akademicki może złożyć wniosek do senatu szkoły wyższej o niepublikowanie wyników ewaluacji jego zajęć²².

Należy zwrócić uwagę, że podstawowym celem ewaluacji jest przede wszystkim poprawienie wyników nauczania i jakości zajęć. Wyniki ankiet mają wskazać sposób nauczania dający najlepsze efekty²³.

WOLNOŚĆ NAUKI

W kolejnych postanowieniach ustawy ramowej uregulowane zostały zagadnienia wolności nauki, badań, nauczania i studiów.

Zawarta w § 4 regulacja jest rozwinięciem postanowienia art. 5 ust. 3 Ustawy Zasadniczej²⁴. Wolność nauki i badań jako prawo podstawowe posiada dwa niezależne od siebie aspekty. Po pierwsze dotyczy pracy naukowej i metod pracy naukowca — § 4 ust. 1–3. Po drugie gwarantuje wolność studiowania przysługującą studentowi na podstawie § 4 ust. 4 ustawy ramowej o szkolnictwie wyższym.

W pierwszym aspekcie — jako podstawowa wolność — ochronie podlega zarówno metodyka, jak i dokonanie oceny badań naukowych i ich rozpowszechnianie²⁵. Prawo to powinno być chronione zarówno poprzez odpowiednie regulacje systemu prawa poszczególnych landów, jak i przez same szkoły wyższe²⁶. Wolność nauki w myśl Ustawy Zasadniczej oznacza wolność swobodnego kształtowania wykładów i innych zajęć, jak również przekazywanych treści i samego przekazu metodologicznego. Szczególne znaczenie przypisane zostało prawu do wyrażenia opinii naukowych i artystycznych²⁷. Placówka szkolnictwa wyższego

²¹ Zentrum für Qualitätssicherung und entwicklung der Universität Mainz, <http://www.zq.uni-mainz.de/395.php> (dostęp: 20.03.2014).

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Zapewnia się wolność sztuki i nauki, badań naukowych i nauczania. Wolność nauczania nie zwalnia od wierności wobec konstytucji. Zob. także H. Von Mangoldt, F. Klein, Ch. Starck, *Bonner Grundgesetz*, „Verlag Franz Vahlen” 1999, Band 1, s. 700 n.

²⁵ § 4 ust. 2–3 Hochschulrahmengesetz.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ § 4 ust. 3 zdanie 1 Hochschulrahmengesetz.

nie ma prawa do wydawania opinii dotyczących jakości i wartościowania działalności naukowca²⁸. Ocenie podlegają — jak zaznaczono wyżej — efekty nauczania. Nauczyciel akademicki ma prawo do samodzielnego wyboru metod nauczania²⁹. Organy szkoły wyższej mają jedynie prawo do takich rozstrzygnięć, które dotyczą planów prowadzonych zajęć. Szkoła wyższa wydaje w tym zakresie odpowiednie zarządzenia i dba o ich wykonanie w takim zakresie, jaki jest konieczny do wykonania planu studiów oraz przeprowadzania egzaminów: wykonanie tych zadań przez szkołę wyższą nie może naruszać wolności nauki w rozumieniu Ustawy Zasadniczej³⁰.

Przedmiotem wolności nauki jest wolność prowadzenia badań naukowych³¹. Stanowią ją: wolność stosowanych metod badawczych, publikacja wyników badań naukowych (w tym zbieranie materiałów naukowych, praca w bibliotece, wykonywane prace w terenie, przeprowadzanie eksperymentów, dokonywanie ewaluacji w celu poprawienia wyników, składanie wniosków o finansowanie badań, uczestnictwo w konferencjach)³². Do wolności nauki należy także wybór materiałów dydaktycznych, ale nie przesłanek końcowego zaliczenia przedmiotu³³.

Drugi aspekt, czyli wolność studiowania oznacza — w ramach zachowania regulaminu studiów — wolność wyboru zajęć przez studenta, prawo do wolnego wyboru i określenia punktów ciężkości treści programowych studiów w ramach studiowanego przedmiotu, ale także wolność do opracowania i przedstawienia własnych opinii naukowych i artystycznych³⁴. Ingerencja ze strony szkoły wyższej jest dopuszczalna jedynie o tyle, o ile dotyczy organizacji i zagwarantowania przebiegu studiów zgodnie z regulaminem szkoły wyższej i takie też wykonywanie zadań uczelni³⁵.

FINANSOWANIE SZKÓŁ WYŻSZYCH ORAZ ROZWÓJ NAUKI I BADAŃ NAUKOWYCH

Finansowaniu szkół wyższych poświęcony jest § 5 ramowej ustawy o szkolnictwie wyższym. Szkolnictwo wyższe zasadniczo jest finansowane przez państwo³⁶. Środki finansowe przyznają rządy landów po uwzględnieniu stopnia rozwoju badań naukowych, wysiłków poczynionych w celu wykształcenia przy-

²⁸ H. Von Mangoldt, F. Klein, Ch. Starck, *op. cit.*, s. 700, 722 n.

²⁹ *Ibidem*, s. 725 n.

³⁰ § 4 ust. 3 zdanie 2.

³¹ H. Von Mangoldt, F. Klein, Ch. Starck, *op. cit.*, s. 726 n.

³² BVerfGE 90, 1, 12; H. Von Mangoldt, F. Klein, Ch. Starck, *op. cit.*, s. 726 n.

³³ *Ibidem*, s. 731; BVerwGE NVwZ 1991, s. 1082 n.

³⁴ § 4 ust. 4 zdanie 1 Hochschulrahmengesetz.

³⁵ § 4 ust. 4 zdanie 2 Hochschulrahmengesetz.

³⁶ H. Von Mangoldt, F. Klein, Ch. Starck, *op. cit.*, s. 733 n.

szłych pokoleń naukowców oraz stopnia realizacji zasady równouprawnienia³⁷. Szczególne znaczenie ma to w wypadku nauk ścisłych wymagających drogich urządzeń i narzędzi badawczych³⁸. Każdy naukowiec zatrudniony przez uczelnię wyższą ma prawo ubiegania się o przyznanie i pozostawienie mu do dyspozycji przez instytucję macierzystą koniecznych podstawowych środków na cele badawcze³⁹. W naukach humanistycznych za środki podstawowe uważa się literaturę naukową oraz personel pomocniczy w postaci asystentów i studentów pracujących na rzecz katedry, w celu podniesienia efektywności pracy naukowej, zatrudnionych po uwzględnieniu możliwości finansowych uczelni wyższej⁴⁰.

Ocenie wymagań stawianych naukowcom poświęcony został także omówiony powyżej § 6 ustawy ramowej⁴¹.

Ustawa ramowa przewiduje w § 25 także możliwość finansowania szkół wyższych z innych środków (tak zwanych *Drittmitteln*). Środki te pochodzą przede wszystkim od różnego rodzaju fundacji, których w Niemczech jest bardzo wiele: każda partia polityczna i każdy koncern przemysłowy posiadają fundację, która przeznaczając corocznie środki na określony rodzaj badań naukowych⁴². Pozyskanymi środkami trzecimi administruje szkoła wyższa⁴³. Jeżeli projekt przewiduje zatrudnienie pracowników, to podpisują oni ze szkołą wyższą umowę o pracę, są jednak opłacani z tychże środków trzecich⁴⁴, a nie z budżetu szkoły wyższej. Dochody i środki trwałe uzyskane w ramach przeprowadzonego projektu pozostają do dyspozycji szkoły wyższej i może je ona wykorzystać zgodnie z własnymi potrzebami⁴⁵.

³⁷ Art. 5 Bayerisches Hochschulgesetz (BayHSchG), Bawarskiej ustawy o szkolnictwie wyższym. W ustawach poszczególnych landów dotyczących szkolnictwa wyższego znajdują się odpowiednie postanowienia o finansowaniu szkół wyższych z środków państwowych. Przy tym w ustawach tych podkreśla się kryteria finansowania, którymi są przede wszystkim osiągnięcia w badaniach naukowych i nauce oraz wspieraniu młodej kadry naukowej, jak również stopień postępu przy wypełnianiu funkcji pełnomocnika do spraw równości. Przepisy landów dotyczące finansowania szkół wyższych są dostępne m.in. na stronie: http://www.hochschulverband.de/hochschulgesetz-sammlung.html#_ (dostęp: 15.01.2016).

³⁸ H. Von Mangoldt, F. Klein, Ch. Starck, *op. cit.*, s. 735 n.

³⁹ Maunz/Dürig, GG, Art. 5 Abs. III nr brzeg. 177 n.; H. Von Mangoldt, F. Klein, Ch. Starck, *op. cit.*, s. 736.

⁴⁰ Więcej zob. *ibidem*. Jest to zasadnicza różnica z postanowieniami polskiej ustawy o szkolnictwie wyższym, według której podział dotacji na działalność szkół wyższych odbywa się na podstawie liczby studentów i pracowników. Trwają prace na zmianę obowiązujących przepisów; na wysokość dotacji mają mieć wpływ także osiągnięcia naukowe szkół wyższych.

⁴¹ Praca szkół wyższych, wyniki osiągnięte w kształceniu przyszłych pokoleń naukowców i osiągnięcia w procesie zagwarantowania równouprawnienia podlegają stałej ocenie.

⁴² Bosch-Stiftung przeznaczając przykładowo środki na współpracę międzynarodową, rozwój nowych technologii, ochronę środowiska naturalnego.

⁴³ § 25 ust. 4 Hochschulrahmengesetz.

⁴⁴ § 25 ust. 5 Hochschulrahmengesetz.

⁴⁵ § 25 ust. 6 Hochschulrahmengesetz.

KADRA NAUKOWA I PRZESŁANKI UZYSKIWIANIA TYTUŁÓW NAUKOWYCH

UWAGI OGÓLNE

W myśl § 42 ustawy ramowej o szkolnictwie wyższym, do kadry naukowej szkoły wyższej zaliczani są profesorowie i profesorowie juniorzy, asystenci naukowi oraz nauczyciele akademicy powołani do wypełniania szczególnych obowiązków naukowych i dydaktycznych. Zgodnie z § 42 zdaniem drugim ustawy przy zatrudnieniu wymagana jest dbałość o przestrzeganie zasady równouprawnienia. Według niej w przypadku kandydatów o takich samych kwalifikacjach należy zatrudnić w pierwszym rzędzie osobę płci żeńskiej.

W szkołach wyższych istnieją odpowiednie organy samorządowe. Organami samorządowymi szkoły wyższej są senat i rada wydziału: w każdym z tych gremiów muszą być reprezentowane cztery grupy osób — są nimi nauczyciele akademicy (osoby z tytułem profesora, profesora juniora lub doktora habilitowanego), przedstawiciele asystentów (osoby z tytułem doktora oraz doktoranci), studenci oraz przedstawiciele pionu administracyjnego⁴⁶. Prawo landu reguluje stosunek liczbowy poszczególnych grup w gremium decyzyjnym, zgodnie z ustawą ramową przedstawicielom grupy pierwszej przysługuje jednak większość głosów w głosowaniach dotyczących bezpośrednio badań naukowych, przedsięwzięć artystycznych oraz powoływania nowych profesorów w tak zwanych komisjach konkursowych (*Berufungskommission*)⁴⁷. Postanowienie to zmieniało się wielokrotnie w ciągu ostatnich 20 lat — początkowo przedstawiciele osób z tytułem profesora, profesora juniora lub doktora habilitowanego mieli większość we wszystkich gremiach w zakresie wszystkich decyzji⁴⁸. Z czasem jednak ustawodawca zmieniał proporcje głosów w celu demokratyzacji procesów decyzyjnych na uczelniach.

UZYSKANIE TYTUŁU DOKTORA

Szkoły wyższe mogą zatrudniać personel w celu podnoszenia kwalifikacji zawodowych i napisania pracy doktorskiej. Osoby te są zatrudniane jako urzędnicy państwowi (*Beamte*) na czas określony. Ustawa stanowi, że wykonują oni swoje obowiązki zawodowe, ale w ramach zatrudnienia powinni uzyskać wystarczająco dużo czasu na przygotowanie samodzielnej pracy badawczej i naukowej⁴⁹. Na uzyskanie tytułu doktora przewidziano sześć lat. Czas ten podzielony jest na dwa

⁴⁶ § 37 Hochschulrahmengesetz.

⁴⁷ § 37 ust. 1 zdanie 4 Hochschulrahmengesetz.

⁴⁸ Zob. Hochschulrahmengesetz z roku 1976, 1998 n.

⁴⁹ § 53 ust. 2 Hochschulrahmengesetz; przepis ten określa status prawny pracowników naukowych w różnych dziedzinach nauki.

okresy — każdy po trzy lata. Pierwsze trzy lata są przeznaczone na napisanie pracy doktorskiej, kolejne trzy lata stanowią możliwość kontynuowania prac na wypadek, gdyby pierwsze trzy okazały się niewystarczające. Warunkiem zatrudnienia zgodnie z § 53 ustawy ramowej jest obok spełnienia wynikających z ustawy przesłanek dotyczących stosunku służbowego „zasadniczo”⁵⁰ uzyskanie dyplomu ukończenia studiów wyższych.

STATUS PROFESORA JUNIORA

W 2002 roku⁵¹ wprowadzono w szkołach wyższych status profesora juniora. Podstawą prawną tej zmiany jest ustawa o zmianie przepisów dotyczących służby i pracy w szkolnictwie wyższym⁵². Niektóre landy wprowadziły te zmiany już w 1998 roku na podstawie ustawy ramowej o szkolnictwie wyższym przyznającej im to prawo. Część landów, na przykład Saksonia, wprowadziła instytucję profesora juniora, by zebrać doświadczenia na tym polu. Zmiana ta miała na celu ułatwienie awansu naukowego i uzyskanie szybciej samodzielności i autonomiczności w badaniach naukowych, a także dopasowanie i zwiększenie konkurencyjności nauki niemieckiej na arenie międzynarodowej. Zgodnie z założeniami ustawodawcy zmiana ma umożliwić przeprowadzanie samodzielnych badań naukowych i dostęp do awansu zawodowego osobom w wieku 30–35 lat⁵³.

Wprowadzenie do szkół wyższych stanowiska profesora juniora ma zarówno zwolenników, jak i przeciwników. Rozwiązanie to daje wprawdzie możliwość szybszego uzyskania tytułu profesora, miejsce pracy dla profesora juniora zapewnione jest jednak tylko na określony czas — zwykle sześć lat.

Obecnie w Niemczech pracuje 900 profesorów juniorów w 65 szkołach wyższych⁵⁴. Kobiety stanowią 35,6% profesorów juniorów, a wśród wszystkich profesorów ich odsetek wynosi 17,4%⁵⁵. Opisane powyżej reformy przyniosły zatem widoczne efekty w ramach gwarancji równouprawnienia — jeszcze w roku 1998 odsetek zatrudnionych kobiet profesorów na uczelniach niemieckich wynosił zaledwie 3,5%.

Instytucja profesora juniora jest oceniana pozytywnie, zwłaszcza w kontekście pozycji nauki niemieckiej na świecie. Odgrywa ona ważną rolę w sprowadza-

⁵⁰ § 53 ust. 3 Hochschulrahmengesetz.

⁵¹ Status profesora juniora został wprowadzony na podstawie 5 ustawy zmieniającej ustawę ramową o szkolnictwie wyższym. Po wyroku Federalnego Trybunału Konstytucyjnego z 27.07.2004, na mocy którego regulacja ramowa w tym zakresie uznana została za niezgodną z konstytucją, konieczne stało się uchwalenie odpowiedniej ustawy dającej podstawy prawne dla ustanowienia stanowiska profesora juniora. Ustawa ta została uchwalona w 2004 roku.

⁵² Gesetz zur Änderung dienst- und arbeitsrechtlicher Vorschriften im Hochschulbereich z dnia 27.12.2004 (BGBl. I S. 75).

⁵³ Materiały Bundesministerium für Bildung und Forschung z dnia 3.03.2014, <http://www.bmbf.de/de/820.php> (dostęp: 15.01.2016).

⁵⁴ *Statistisches Bundesamt, Fachserie 11 Reihe 4.4 „Personal an Hochschulen”*.

⁵⁵ *Ibidem*.

niu naukowców — w tym także niemieckich naukowców z powrotem z zagranicy. Dodatkowo należy zauważyć, że reforma ta sprzyja w dużym stopniu wymianie naukowej. Cudzoziemcy stanowią 15% naukowców zatrudnionych jako profesor junior⁵⁶.

Zgodnie z postanowieniami ustawy ramowej profesorem juniorem może zostać osoba, która spełnia następujące przesłanki:

- ukończyła studia wyższe,
- ma zdolności pedagogiczne,
- ma szczególne kwalifikacje do wykonywania pracy naukowej, zwykle udowodnione przez jakość pracy doktorskiej⁵⁷.

Dodatkowo wprowadzono wymóg, aby osoba kandydująca na profesora juniora zakończyła fazę pracy doktorskiej w ciągu 6 lat, a w dziedzinie nauk medycznych — w ciągu lat 9⁵⁸.

Profesor junior zostaje zatrudniony na czas określony wynoszący 6 lat. Czas ten podzielono na dwa okresy po trzy lata każdy⁵⁹. Przedłużenie zatrudnienia na drugi trzyletni okres następuje jedynie wtedy, gdy spełnił on warunki stawiane pracy nauczyciela akademickiego, na przykład wykonuje w sposób zadowalający swoje obowiązki dydaktyczne, publikuje wyniki swoich badań naukowych oraz uczestniczy w życiu akademickim szkoły wyższej poprzez udział w konferencjach naukowych⁶⁰.

Profesor junior zostaje zatrudniony jako urzędnik państwowy na podstawie umowy o pracę na czas określony⁶¹.

PROCEDURA UZYSKANIA TYTUŁU PROFESORA

Zgodnie z § 44 ustawy ramowej profesorem szkoły wyższej może zostać osoba, która spełnia następujące przesłanki:

- ukończyła studia wyższe,
- ma zdolności pedagogiczne,
- ma szczególne kwalifikacje do wykonywania pracy naukowej, zwykle udowodnione przez jakość pracy doktorskiej lub inne szczególne uzdolnienia do pracy artystycznej⁶².

Ponadto, profesor szkoły wyższej powinien wykazywać się odpowiednim dorobkiem naukowym lub artystycznym bądź alternatywnie wykazać swoje do-

⁵⁶ Badania wykonane przez Bundesministerium für Bildung und Forschung z dnia 5.03.2014. <http://www.bmbf.de/de/820.php> (dostęp: 15.01.2016). *Statistisches Bundesamt, Fachserie 11 Reihe 4.4 „Personal an Hochschulen”*.

⁵⁷ § 47 Hochschulrahmengesetz.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ § 48 ust. 1 zdanie 1 Hochschulrahmengesetz.

⁶⁰ § 48 ust. 1 zdanie 2 Hochschulrahmengesetz.

⁶¹ § 48 ust. 2 Hochschulrahmengesetz.

⁶² § 44 Hochschulrahmengesetz.

świadczenie w rozwoju nauki i metod w kilkuletniej praktyce zawodowej⁶³. Ustawa nie określa jednak dokładnie czasu trwania praktyki zawodowej.

Zgodnie z postanowieniem § 45 ustawy ramowej konkurs na stanowisko profesora należy ogłosić publicznie, zwykle w medium o zasięgu międzynarodowym. Na podstawie prawa krajów związkowych od tej reguły można zastosować wyjątki, w szczególności w wypadku, gdy chodzi o ogłoszenie konkursu na stanowisko profesora juniora⁶⁴. Profesor uzyskuje status urzędnika państwowego i wchodzi w skład korpusu służby cywilnej⁶⁵.

Powołanie na profesora odbywa się według skomplikowanej procedury. Postępowanie rozpoczyna się od ogłoszenia konkursu na stanowisko profesora w prasie fachowej. Spośród zgłoszonych kandydatów wybiera się na podstawie oceny dorobku naukowego zwykle cztery do pięciu osób, które zaprasza się na próbny wykład. Po wysłuchaniu próbnych wykładów przez komisję konkursową, przy uwzględnieniu dotychczasowego dorobku naukowego tworzona jest lista trzech kandydatów, którą zatwierdza najpierw rada wydziału, a następnie senat uczelni. Po zatwierdzeniu lista trafia do ministerstwa szkolnictwa wyższego w danym landzie, które powołuje kandydata na stanowisko profesora szkoły wyższej. Od 2007 roku w procedurze tej wprowadzono nowatorskie rozwiązania, rezygnując w niektórych landach z ostatniego etapu postępowania, w wyniku czego ostatecznie profesora lub profesora juniora powołuje szkoła wyższa⁶⁶.

Te postanowienia ustawy stanowią odpowiedź na sytuację szkolnictwa wyższego na świecie w ostatniej dekadzie i mają na celu zagwarantowanie i zwiększenie konkurencyjności nauki niemieckiej. Świadomie zrezygnowano z wymagania habilitacji, reagując na szybki rozwój nauk ścisłych w USA, gdzie dla uzyskania tytułu profesora nie istnieje wymóg habilitacji, a akcent kładziony jest na innowację, prowadzenie badań i publikację ich wyników. W dziedzinie nauk humanistycznych są to publikacje, do których także może należeć tradycyjna habilitacja. W praktyce w naukach humanistycznych wymaga się w dalszym ciągu książki habilitacyjnej lub innego znacznego dzieła. Natomiast w naukach ścisłych zwykle jako odpowiednik habilitacji traktuje się zagraniczny pobyt naukowy, zwykle w USA lub Kanadzie i publikowanie tam opracowań dokumentujących wykonane badania (tak zwane *post-doc*). Może to być także cykl artykułów. Znaczenie tej regulacji prawnej staje się jasne po uwzględnieniu danych statystycznych Federalnego Ministerstwa Nauki — według najnowszych badań, w USA pracuje i prowadzi badania naukowe około 7000 niemieckich naukowców⁶⁷.

⁶³ § 44 Hochschulrahmengesetz.

⁶⁴ § 45 zdanie 2 Hochschulrahmengesetz.

⁶⁵ § 46 Hochschulrahmengesetz.

⁶⁶ Por. § 42–53 Hochschulrahmengesetz.

⁶⁷ Badania Bundesministerium für Bildung und Forschung, <http://www.bmbf.de/de/908.php> (dostęp: 4.03.2014).

W 2009 roku na niemieckich uniwersytetach zatrudnionych było 21 422 osób z tytułem profesora, w 2005 roku — 23 500 osób, a w 2009 roku łącznie we wszystkich szkołach wyższych (uniwersytety i wyższe szkoły zawodowe) — 39 811 profesorów, 4267 docentów i asystentów, 145 774 doktorantów i pracowników naukowych⁶⁸.

PENSUM DYDAKTYCZNE

Prowadzenie badań naukowych jest podstawowym zadaniem szkoły wyższej, dlatego pensum nauczycieli akademickich ustala się w taki sposób, aby zapewnić im także odpowiedni czas na samodzielną pracę naukową. Obciążenie pracą dydaktyczną musi zatem zostać dopasowane do tego wymogu. Każdy z landów reguluje w różny sposób wysokość pensum dydaktycznego nauczycieli akademickich.

Według rozporządzenia obowiązującego w Bawarii obciążenie dydaktyczne nie może być niższe niż 45 minut w tygodniu w czasie trwania semestru⁶⁹. Jednocześnie rozporządzenie to wskazuje, że nawet to pensum nie musi być wykonane, jeżeli na uczelni istnieje „nadmiar” oferty dydaktycznej⁷⁰. W niektórych landach, na przykład w Nadrenii-Westfalii, wprowadzono tak zwane profesury naukowe (*Forschungsprofessur*), które są obciążone 9 godzinami zajęć dydaktycznych w tygodniu oraz profesury dydaktyczne (*Lehrprofessur*), gdzie to obciążenie może być większe.

Według bawarskiego rozporządzenia o pensum dydaktycznym obciążenie dydaktyczne profesora wynosi 9 godzin (każda godzina to 45 min) tygodniowo, profesora juniora od 5 do 7 godzin tygodniowo, profesora powołanego tylko do nauczania 12–16 godzin tygodniowo⁷¹.

W Berlinie przyjęto podobne regulacje⁷²: dla profesorów przewidziano maksymalnie 9 godzin zajęć tygodniowo, dla profesorów juniorów 4–6 godzin tygodniowo, dla doktorantów do 4 godzin tygodniowo, natomiast dla profesorów

⁶⁸ Dane Federalnego Urzędu Statystycznego, https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/BildungForschungKultur/Hochschulen/PersonalHochschulen2110440097004.pdf?__blob=publicationFile (dostęp: 15.01.2016).

⁶⁹ § 2 *Verordnung über die Lehrverpflichtung des wissenschaftlichen und künstlerischen Personals an Universitäten, Kunsthochschulen und Fachhochschulen (Lehrverpflichtungsverordnung — LUFV) vom 14. Februar 2007.*

⁷⁰ § 2 ust. 2 *Verordnung über die Lehrverpflichtung des wissenschaftlichen und künstlerischen Personals an Universitäten, Kunsthochschulen und Fachhochschulen (Lehrverpflichtungsverordnung — LUFV) vom 14. Februar 2007.*

⁷¹ § 4 ust. 1 *Verordnung über die Lehrverpflichtung des wissenschaftlichen und künstlerischen Personals an Universitäten, Kunsthochschulen und Fachhochschulen (Lehrverpflichtungsverordnung — LUFV) vom 14. Februar 2007.*

⁷² § 3 *Lehrverpflichtungsverordnung* z dnia 2.11.2008.

powołanych tylko do nauczania — do 12 godzin tygodniowo. Profesor i profesor junior nie mogą prowadzić zajęć na uczelni częściej niż dwa dni w tygodniu⁷³.

Osobom wykonującym szczególne zadania dla uczelni udziela się zwolnienia z pensum dydaktycznego w granicach od 50 do 100%⁷⁴. Przykładowo osoby sprawujące funkcję dziekana uzyskują zwolnienie w wysokości 50%, osoby sprawujące funkcję rektora 100%, dyrektorzy placówek naukowych 75%, a dyrektorzy klinik medycznych 100%, osoby pełniące funkcje prezesa lub dyrektora placówki badawczej albo wiceprezesa między 75 a 100%⁷⁵. Zwolnienia z pensum mogą domagać się także osoby wykonujące funkcje związane z samorządem uczelni — są to zwolnienia od 1 do 3 godzin zajęć dydaktycznych w tygodniu.

Raz na dwa lata profesorowi przysługuje tak zwany semestr naukowy (*Forschungssemester*), przeznaczony tylko na prowadzenie badań naukowych⁷⁶.

W tym miejscu należy zauważyć, że semestr zimowy w niemieckich szkołach wyższych trwa zwykle około 4 miesięcy, natomiast semestr letni — około 3 miesięcy. Przerwa pomiędzy okresami zajęć dydaktycznych trwa odpowiednio 2 i 3 miesiące.

Ponadto nauczyciel akademicki może posiadać tylko jedno miejsce pracy. Dodatkowe zatrudnienie na innych uczelniach wymaga uzyskania zezwolenia senatu uczelni macierzystej⁷⁷.

STATUS PRAWNY NAUCZYCIELA AKADEMICKIEGO

Nauczyciele akademicy są zatrudniani jako urzędnicy państwowi w ramach służby cywilnej. Można naturalnie dyskutować, czy taka forma zatrudniania nauczycieli akademickich ma uzasadnienie. W Republice Federalnej Niemiec istnieją jednak długoletnie tradycje służby cywilnej i szczególnego statusu urzędnika państwowego w społeczeństwie.

Ze statusu członka służby cywilnej wynikają dla zatrudnionego określone przywileje i obowiązki. Do przywilejów należą przykładowo przynależność do kas ubezpieczenia zdrowotnego i emerytalnego przeznaczonych dla urzędników

⁷³ § 4 ust. 2 *Verordnung über die Lehrverpflichtung des wissenschaftlichen und künstlerischen Personals an Universitäten, Kunsthochschulen und Fachhochschulen (Lehrverpflichtungsverordnung — LUFV) vom 14. Februar 2007.*

⁷⁴ § 7 *Lehrverpflichtungsverordnung* z dnia 2.11.2008, § 7 ust. 1 *Verordnung über die Lehrverpflichtung des wissenschaftlichen und künstlerischen Personals an Universitäten, Kunsthochschulen und Fachhochschulen (Lehrverpflichtungsverordnung — LUFV) vom 14. Februar 2007.*

⁷⁵ § 9 ust. 1 *Lehrverpflichtungsverordnung* z dnia 2.11.2008.

⁷⁶ § 4 ust. 4 *Verordnung über die Lehrverpflichtung des wissenschaftlichen und künstlerischen Personals an Universitäten, Kunsthochschulen und Fachhochschulen (Lehrverpflichtungsverordnung — LUFV) vom 14. Februar 2007.*

⁷⁷ § 49 Hochschulrahmengesetz.

państwowych, ochrona przed wypowiedzeniem umowy o pracę czy gwarantowana wysokość uposażenia wynikającego z tabel grupowych uposażenia. Poza szczególnymi przywilejami członkowie służby cywilnej podlegają różnym ograniczeniom dotyczącym ich zatrudniania. W związku z tym profesorowi nie wolno strajkować, przechodzi na emeryturę w wieku 65 lat, a zatrudnienie można przedłużyć maksymalnie o trzy lata. Po upływie tego czasu profesor może pozostać w szkole wyższej jako *emeriti*, może być członkiem różnego rodzaju komisji, nie może jednak prowadzić zajęć dydaktycznych ani być promotorem prac doktorskich czy magisterskich.

W systemie niemieckim przyjęto zasadę, że nauka musi wędrować (*Wissenschaft muss wandern*). Oznacza to, że profesorem może zostać jedynie osoba, która przybyła z innej szkoły wyższej, nie można zostać profesorem w szkole wyższej, w której uzyskano tytuł doktora lub doktora habilitowanego⁷⁸.

W 2007 roku uchwalona została nowa ustawa federalna o zatrudnieniu na czas określony w nauce (*Wissenschaftszeitvertragsgesetz*)⁷⁹. Na mocy tej ustawy naukowiec ma prawo do tymczasowego zatrudnienia na 12 lat w okresie zdobywania kwalifikacji zawodowych do momentu osiągnięcia ostatecznie tytułu profesora (5 lat w przypadku nauk medycznych). Okres ten może zostać przedłużony o dwa lata w przypadku osób wychowujących samotnie dzieci lub korzystających z urlopu macierzyńskiego (względnie ojcowskiego)⁸⁰.

W niemieckim szkolnictwie wyższym zasadniczo przewidziano 6 lat na pracę doktorską oraz 6 lat na zdobycie kwalifikacji zawodowych umożliwiających uzyskanie tytułu profesora. Celem omawianej ustawy jest zagwarantowanie młodemu naukowcom dwunastoletniego okresu zatrudnienia przeznaczzonego na zdobycie pełnych kompetencji naukowych.

STUDIA I NAUCZANIE

Cel studiów został określony w § 7 ustawy ramowej o szkolnictwie wyższym. Zgodnie z nim jest to przygotowanie do wykonywania zawodu w sposób pozwalający na odpowiedzialne i samodzielne wykonywanie zadań w wolnym i demokratycznym państwie socjalnym⁸¹. Głównym zadaniem szkolnictwa wyższego i rządu niemieckiego w tym zakresie jest wychowywanie przyszłych pokoleń naukowców — oznacza to stałe wspieranie kolejnych generacji naukowców na wszystkich szczeblach kariery zawodowej i we wszystkich grupach wiekowych⁸².

⁷⁸ Szczegółowe regulacje znajdują się w ustawodawstwie poszczególnych landów.

⁷⁹ *Wissenschaftszeitvertragsgesetz* weszła w życie w dniu 18 kwietnia 2007 roku.

⁸⁰ Materiały Bundesministerium für Bildung und Forschung, <http://www.bmbf.de/de/6776.php> (dostęp: 4.03.2014).

⁸¹ § 7 Hochschulrahmengesetz.

⁸² Materiały Bundesministerium für Bildung und Forschung.

Zadaniem uczelni wyższej jest także stała współpraca z właściwymi organami państwa w celu rozwoju treści i form studiów w kontekście rozwoju nauki i sztuki we współczesnym świecie i potrzeb społecznych⁸³.

Celem studiów jest także uzyskanie przygotowania zawodowego w czasie określanym przez ustawodawcę jako czas regularnych studiów — wynosi on maksymalnie cztery lata w przypadku studiów licencjackich w wyższych szkołach zawodowych i cztery i pół roku w przypadku studiów uniwersyteckich; dwa lata przewidziane są na studia magisterskie⁸⁴. Wszystkie innego typu studia podyplomowe prowadzące do tytułu magistra lub uzyskania dyplomu nie powinny przekraczać okresu dwóch lat⁸⁵. W myśl postanowienia zawartego w § 20 ustawy ramowej do czasu regularnych studiów zalicza się okresy studiów odbytych za granicą, o ile istnieje możliwość uznania ich za równorzędne.

Ustawa przewiduje także możliwość studiowania przy wykorzystaniu technik komunikacyjnych i środków komunikacji na odległość — dopuszcza się także możliwość zdawania egzaminów przy pomocy technik komunikacji na odległość⁸⁶.

Nowym rozwiązaniem jest postanowienie § 19 ust. 6, na podstawie którego szkoły wyższe wydają na życzenie absolwenta dodatkowo dyplom w języku angielskim.

Szkoły wyższe ustalają w porozumieniu z właściwymi organami państwa liczbę dopuszczalnych miejsc kształcenia⁸⁷. Dostęp do studiów na niektórych kierunkach może zostać określony przez centralny urząd przyznawania miejsc studenckich⁸⁸. Do takich kierunków studiów należą przykładowo stomatologia czy psychologia. W postępowaniu rekrutacyjnym kandydaci składają swoje podania o przyjęcie na studia do komisji, a komisja dokonuje wyboru miejsca studiów na terenie Niemiec, uwzględniając przy tym preferencje kandydata⁸⁹. W wypadku nadmiaru zgłoszeń decydują oceny uzyskane na świadectwie dojrzałości. Maksymalnie do 30% miejsc przewidzianych jest dla kandydatów, dla których odmowa przyjęcia na studia oznaczałaby nieproporcjonalne trudności. Komisja ma obowiązek uwzględnić także trudną sytuację kandydatów pochodzących z zagranicy lub bezpaństwowców⁹⁰. Komisja przyznając miejsce studiów, uwzględnia wyniki uzyskane na egzaminie maturalnym, w szczególności z przedmiotów kierunko-

⁸³ § 8 Hochschulrahmengesetz.

⁸⁴ § 11 Hochschulrahmengesetz.

⁸⁵ § 12 Hochschulrahmengesetz.

⁸⁶ § 13 Hochschulrahmengesetz.

⁸⁷ § 29 ust. 1 i 2 Hochschulrahmengesetz.

⁸⁸ Zentralstelle w myśl § 31 Hochschulrahmengesetz; także § 30 i 32–35 Hochschulrahmengesetz.

⁸⁹ Kandydat może zgłosić do 6 preferencji; § 31 Hochschulrahmengesetz.

⁹⁰ Ustawa wskazuje na obowiązek uwzględnienia umów międzynarodowych § 32 ust. 2 pkt 3 Hochschulrahmengesetz.

wych, oraz wyniki uzyskane na teście kwalifikacyjnym i w rozmowie kwalifikacyjnej⁹¹.

Postanowienie § 34 zawiera dodatkowo zakaz dyskryminacji osób zwolnionych z odbywania służby wojskowej, które angażowały się jako pracownicy w krajach Trzeciego Świata, wykonywały tak zwany rok socjalny lub opiekowały się przez okres trzech lat dzieckiem do 18. roku życia lub członkiem rodziny wymagającym pomocy.

KIERUNEK PRZEMIAN — UWAGI KOŃCOWE

W 2006 roku w Republice Federalnej Niemiec przeprowadzono reformę struktury federalnej państwa. Jej celem było m.in. dokonanie nowego podziału kompetencji Federacji i landów. Według opinii Federalnego Ministerstwa Kształcenia i Badań Naukowych dotychczas obowiązująca jednolita federalna ustawa ramowa o szkolnictwie wyższym powinna zostać zastąpiona odpowiednimi aktami prawnymi w poszczególnych landach⁹². Landy uzyskały także na podstawie art. 125a i 125b Ustawy Zasadniczej uprawnienie do przyjmowania własnych regulacji prawnych dotyczących szkolnictwa wyższego⁹³.

Mimo że odpowiednie zmiany w systemie prawa landów postulowane były już w 2007 roku, do dziś nie udało się ich wprowadzić.

W wyniku przeprowadzonej reformy federalizmu w Niemczech landy uzyskały dużą autonomię w rozstrzyganiu spraw należących do ich kompetencji — w zakresie szkolnictwa wyższego przykładem jest autonomia w powoływaniu profesorów i profesorów juniorów. Stanowi to wynik „uwolnienia” szkolnictwa wyższego z węzłów regulacji państwowych na szczeblu federalnym⁹⁴.

Federalna ustawa ramowa o szkolnictwie wyższym od czasu jej uchwalenia w 1976 roku rozwijała się w trzech zasadniczych kierunkach:

1) wzmocnienia konkurencyjności nauki niemieckiej na świecie, w tym w szczególności uatrakcyjnienia niemieckich uczelni dla naukowców pozostających do tej pory za granicą, zwłaszcza w dziedzinach nauk ścisłych, wprowadzenia instytucji profesora juniora i rezygnacji z wymogu habilitacji, obniżenia wieku uzyskania tytułu profesora, określenia obciążeń dydaktycznych pracowników naukowych oraz podejmowania działań wspierających studentów i naukowców wychowujących dzieci, przez przedłużenie okresu przeznaczanego na zdobywanie kwalifikacji zawodowych;

⁹¹ § 32 ust. 3 punkty a do f Hochschulrahmengesetz.

⁹² Materiały Bundesministerium für Bildung und Forschung.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ *Ibidem*.

2) wzmocnienia autonomii szkół wyższych, na przykład przez przyznanie im samodzielności w powoływaniu profesorów;

3) demokratyzacji procesów decyzyjnych przede wszystkim przez wprowadzenie wymogu reprezentacji różnych grup przedstawicieli kadry uniwersyteckiej w gremiach decyzyjnych szkół wyższych, wzmocnienie pozycji rzeczników, w szczególności rzecznika do spraw równouprawnienia i przyznanie rzecznikom prawa głosu w gremiach decyzyjnych.

Zmiany te w dużym stopniu doprowadziły do widocznej poprawy konkurencyjności nauki niemieckiej na świecie oraz do zwiększenia atrakcyjności prowadzenia badań naukowych na niemieckich uczelniach. Należy się spodziewać, że w zakresie ustawodawstwa dotyczącego szkolnictwa wyższego landy będą korzystały z wynikających z reformy federalizmu zmian i w najbliższym czasie do ich systemu prawa wprowadzane będą kolejne regulacje zwiększające autonomię szkół wyższych.

THE STRUCTURE OF HIGHER EDUCATION IN GERMANY IN THE LIGHT OF THE LAW ON HIGHER EDUCATION IN THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY

Summary

The Federal Republic of Germany is a country with a federal structure, and the Basic Law of 1949, which provides in Article 30 sovereignty of federal states in matters of higher education. The Federation established in the framework act the overall structure of higher education. Different regulations in German federal states concern for example: teaching time, rules of admission and tuition fees, and the rules regarding the course of studies (to the extent permitted by the Bologna process). The activity of higher education institutions is to carry out their tasks relating to science, research, teaching, training of future generations of scientists and attention to gender equality — they are continually evaluated. Currently, higher education has undergone a number of reforms to strengthen the competitiveness of German science in the world, abolish habilitation requirement, lower the age criterion for obtaining the title of professor, determine the teaching load of the academic staff, and to take action to support students and researchers bringing up children (through the extension of the time for obtaining professional qualifications), strengthening the autonomy of universities (for example, by granting them independence in the appointment of professors) and the democratization of the decision-making processes (by requiring the representation of different groups of representatives of university staff in decision-making bodies).